Berkes Eszter

A szlavóniai magyar népsziget tánchagyományai

A Jugoszláviában élő magyarság egyik nevezetes – mintegy 3000 lelket számláló – kis népcsoportja az un. szlavóniai népsziget. Az Eszék (Osijek) közelében levő négy református magyar falu – *Szentlászló* (Laslovo), *Haraszti* (Hrastin), *Kórógy* (Koroď) és *Rétfalu* (Retfala) – a Dráva és Száva közötti honfoglaláskori települések maradványai. A mohácsi vész utáni évtizedekben Szlavóniából – az akkori Valkó vármegyéből (később Szerém, Verőce és Pozsega megyék) – elmenekülő és kipusztuló magyarság töredékei a Dráva mocsaras nádasaiban, szigetein találtak menedéket. A későbbi századok folyamán e töredék a dunántúli és bácskai magyarságtól egyre inkább elszakadva élte életét. Peremhelyzete révén népi kultúrája olyan archaizmusokat őrzött meg a mai napig, melyek a magyar nyelvterület központi részein a gyorsabb ütemű fejlődés egységesítő hatása miatt már szükségszerűen eltüntek. Éppen ezért a nyelvészeti, néprajzi és népzenei kutatások[1] már több ízben fordultak e népcsoport felé, táncairól, táncéletéről azonban úgyszólván semmit sem tudtunk. E hiányosság részbeni pótlását célozza tanulmányunk.[2] Népi tánckultúránk összképének, regionális tagozódásának, történeti fejlődésének megrajzolása szempontjából e terület vizsgálata éppoly fontos, mint a déli szomszédainkkal való interetnikus kapcsolatok tanulságai miatt.

I. Leánytáncok

A szlavóniai magyar népsziget régies kultúráját vizsgáló kutatók közül *Kiss Lajos* jellemzi elsőként a tavaszi leánytáncokat:

„Eredeti szórakozás volt Szentlászlón a kalalázás. Istentisztelet után a leányok baljukban piros zsebkendőt tartva, jobbjukkal pajtásnőjük kendőjét fogva, hosszú, színpompás láncban, énekszóval vonultak a falun

végig a főtéren levő tánchelyig. Ott aztán kezdetét vette a tánc: a rezálás. Főként vasárnap járták a falu terén a kocsma előtt zeneszó nélkül, a maguk dallására. Hasonló népi tánc volt Kórógyon a derenka. Ma már csak öregasszonyok tudják; valamikor a lányok és menyecskék járták körbefogódzva, kezdetben lassan, majd egyre jobban belemelegedve: ugráttak, száládtak, frissen jaórtaók"[3]

Kiss Lajos feljegyzi és több ízben közli a táncok dallamait is,[4] de maguknak a táncoknak a rögzítése ekkor még nem történt meg.

A *kalalázás*[6] csak szentlászlói szokás volt, bár tavaszi, falukerülő leánytáncra Harasztiban is tettek homályos célzást. Húsvét táján, a szép idő beálltakor kezdődött. A vasárnapi templomozás után a leányok sorba álltak és nótaszóval járták végig a falut: „A Kis utcán, Nagy utcán, még a legelőre is elmentünk délután. Az volt a fontos, hogy az egész falut bejárjuk". A tavaszi – termékenységi ritusokhoz fűződő – falukerülés[6] lehetett a kalala elsődleges, legfontosabb funkciója.

Máskor is sor került rá, leggyakrabban a szőlőőrzés[7] idején. Az este beszélgetve, dalolva hazafelé tartó leányok a falu széléhez közeledve színes kendőiket[8] kezükbe fogták, s láncszerűen összefogództak felfelé hajlított karral, vállmagasságban tartott kézzel. Egymás után, vonalban, lassú ünnepélyes, rugózó sétalépésekkel dalolva haladtak végig a falun. A láncba néha a legények is bekapcsolódtak, vegyesen egy lány, egy legény fogódzott össze a keszkenőkkel. A falukerülő játékokban, sortáncokban, gyermekjátékokban gyakori kígyózó kapuzás, kapu alatti átbújás is jellemző formája volt a kalalának: „Kalaláztak körös-körül. A keszkenyővel úgy mentek körül-körül. Sokan vótak, s akkor úgy által-által bucskázódtak a keszkenyő alatt. Sorba mentek mind". Egy-egy ilyen színpompás hazavonulás mindig nagy érdeklődést keltett a faluban. „Az olyan szép volt az a sok tarka kendő, hogy a népek kiálltak a kapuba, úgy nézték". Ilyenkor járta az a nóta:

„Állj ki rózsám kiskapudba,
Most értünk be a faluba,
Gyújtsd ki a gyertyavilágot,
Még az éjjel veled hálok".

„Mentek egy kicsit, ahol kedvük volt megálltak, körbeálltak oszt rakták a táncot. Mikor úgy rakták körbe, az volt a rezálás".

Fő dallamát (1.sz. dallampélda) még sokan ismerik, számtalan szövegstrófával[9]. A mixolid hangnemű, hatszótagos táncdal 2/4-es tripódiája miatt régi dunántúli karikázó dallamaink metrikai rokona.[10] A dallam közeli változatát Fejér megyéből ismerjük, ahol szintén leánytánchoz kapcsolódik.[11] Ezt a kalala dallamot szóbeli közlések szerint a rezálás-

hoz – a későbbi tárgyalandó leánykörtánchoz – is használták, tényleges táncolás esetén azonban adatközlőink sohasem ezt vették elő. A versszakok cserélődése, keveredése, vándorlása természetszerű a különböző dallamok hasonló funkcióban való együttes alkalmasáza miatt.

2. példánkat Szentlászlón kizárólag s egyértelműen kalala dallamként jelölték meg. A Déldunántúlon bordalként ismert régi stílusú dallam[12] helyi variánsának szövegei jórészt megegyeznek az 1.sz. dallaméval, a szótagszámbeli eltérést az „ihajla" és „valaha" toldalékokkal igazítják

1. KÁLÁLÁ" v. RËZÁ-NÓTA" SZENTLÁSZLÓ[16]

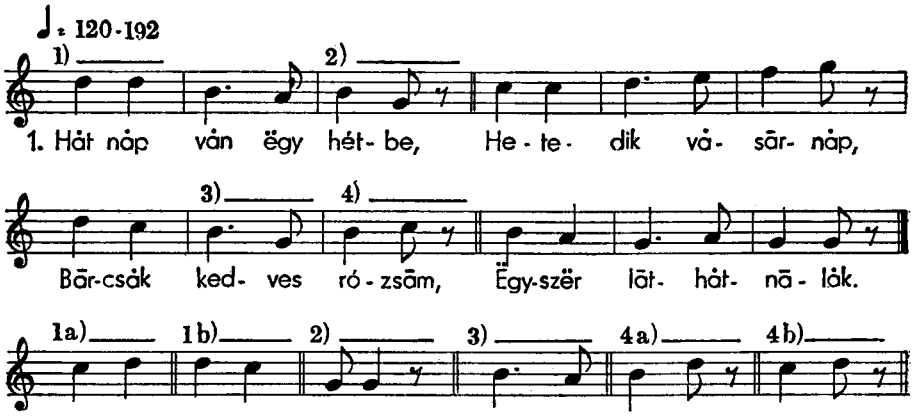

2. KÁLÁLÁ", SZENTLÁSZLÓ

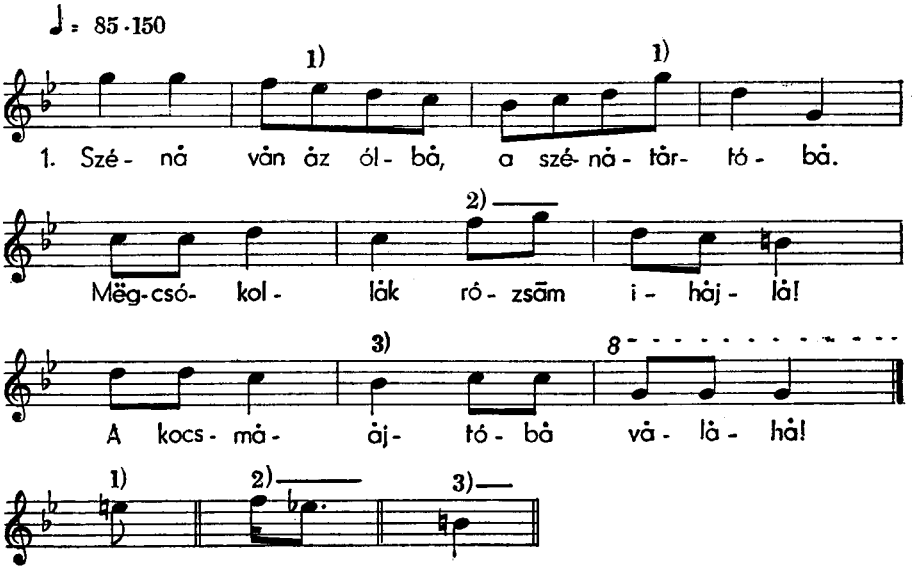

ki.[13] A heteropódikus dallam 3-4 sorának tripódiája itt is a régi karikázó dallamok jellegzetes metrikájára utal.

A 3. dallamot[14] főként a szőlőőrzésből való hazatéréskor szokásos kalalázásnál énekelték, mint az egyik kedvelt „szőlősi nótót". A régi stílusú friges táncdal ritmusképlete néhány ritkább, régi táncdalunkat idézi emlékezetünkbe.[11]

A kalalázás szokását az első világháború előtti években, a régi színeskendős „kebél" viselettel együtt, hagyták el, a többi leánytánc azonban egy-két évtizeddel még túlélte.

Az általánosan ismert énekes *leánykörtánc* helyi változata *a lászlói rëzálás*[18] és a *kórógyi dërënka*[19]. Harasztiban „karikázó", „karikatánc" néven is ismerik. Az Eszék szomszédsága miatt leginkább polgárosult és kevert lakosságú Rétfaluban e táncnak már nem akadhattunk nyomára.

A rezálás korában szerves tartozéka volt a kalalázás szokásának. Az ünnepélyes tavaszi falukerülést időnként megszakította, felváltotta a falu nevezetesebb, táncra alkalmas pontjain a vidám helyben, körben táncolás.[20] A rezálást elsődleges – a kalalához kapcsolódó – funkcióján kívül önállóan, más alkalommal is táncolták. Kórógyon pedig a derenkát csakis önálló körtáncként emlegetik. Éppen a tavaszi rituális falukerüléstől való függet-

lenülése, elszakadása, tehát funkcióváltozása hosszabbította meg ideigóráig a tavaszi leánytáncok életét.

A karikázót leginkább leányok és fiatal menyecskék járták, de néha legények is beálltak. Vasárnaponként a templomból kijövet összegyülekeztek egy-egy tisztáson – Kórógyon pl. az un. Kerekdombon. Néha harmonikás is odavetődött. „Templom után körbe álltak, körös-körül mind elfogdolódtak körbe, mindig mentek körül-körül, az egész utcát befogták, úgy fogták magukat mint kóléba, körbe-körbe mindig egyfelé mentek" – jellemezték adatközlőink a táncot. A vasárnapi körtánc a fiatal leányok egyedüli szórakozása volt, ugyanis míg az ismétlő iskolából ki nem álltak, addig a felnőtt fiatalság kocsmai táncában nem vehettek részt. Ha valamelyikük megszegte az illemet, az éber presbiterek szégyenszemre kihajtották őket. „Hát úgy összekapcsolóztak a lányok. Úgy ahogy fenn voltak készülve, odafenn az utcán. A kocsma mellett volt ott egy szép kerek hely. Nem ugráltak, csak szép csöndesen balra kezdték. Vótak húszan is, összekötődtek karéjba. Minden vasárnap csinálták, egyforma lányok." Rendes táncmulatságban és lakodalomban pedig zeneszünetben énekszóra járták a rezát meg a derenkát.

Az első világháború alatti időkben a szlavóniai községekben még virult a leánykörtánc divatja. A polgári társastáncok térhódításával a 20-as, 30-as években már csak a lakodalomban táncolták. A karikázó legtovább Kórógyon élt, 17 éve még előfordult lakodalomban. A legidősebb korosztályok emlékezetében azonban még élénken élnek e táncok nyomai a reza- és derenka nótákkal együtt.

Az eltűnő leánykörtáncot a szlavóniai magyarok legrégibb hagyományaik között emlegetik. Ezt a tánccal kapcsolatos meséik, mondáik, naiv népetimológiák tükrözik. Némelyek szerint: „A legrégibb magyar tánc, amit még az ősök hoztak be Ázsiából". Egy kórógyi történet pedig a török idők emlékéhez kapcsolja a derenkát:

Még a török uralom idején történt, hogy a kórógyi menyecskék összegyűltek a Körömcse dombján. A török basa meg kiült közéjük bársony vánkusára gyönyörködni bennük. A menyecskék már nem mertek visszafordulni, s hogy meg ne bántsák a basát, elkezdték a derenkát. Hogy mégis valamiképpen kifejezzék a török iránti érzésüket, minden vers folytatásaként – mintha a nótához tartozna – ritmikusan azt kiáltották:

Nagy kénytelen, kelletlen, ugyan meg kell tenni, kutyateremtette![21]

A basa ennek igen örült, azt gondolván, hogy hízelegnek neki a menyecskék.[22]

A rezálásban és derenkában – mint minden énekes leánykörtáncban – fontosabb szerepe volt a dalnak, mint a táncnak. A karikázóhoz több különböző dal kapcsolódik, számtalan szövegstrófával, s ezeket váltogatják, nem pedig a különböző tánclépéseket. Mindig a legjobb nótás, táncos

leányoké volt az irányító szerep.[23] Szentlászló egyik legjobb idős énekese – a 84 éves Kántor Mári néni – máig büszkén emlegeti, hogy leánykorában mindig ő volt a „nótákezdő" a „rezákezdő".

A körtánchoz több különböző *dallam* kapcsolódik. A lászlói kalala régies hatszótagos dallamát (1.sz. dallampélda) egyesek szerint a rezához is használták. A tánc másik újabb dallama hétszótagos (4. sz. dallampélda).[24] Tipikus karikázó dallamok a 2/4-es tripódikus 11-szótagúak is.[25] Ilyen a Kórógyon legkedveltebb kétsoros derenka nóta (5.sz. dallampélda), Szentlászlón pedig négysoros 11-szótagos reza nótát is ismernek (6 sz. dallampélda).

4. RËZÁ-NÓTÁ" SZENTLÁSZLÓ[26]

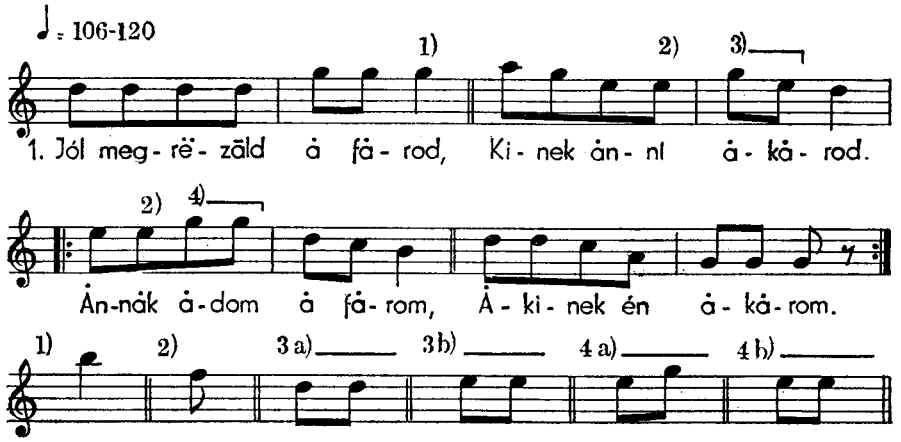

5. DËRËNKÁ, KÓRÓGY[27]

6. RÉZÁ-NÓTÁ, SZENTLÁSZLÓ

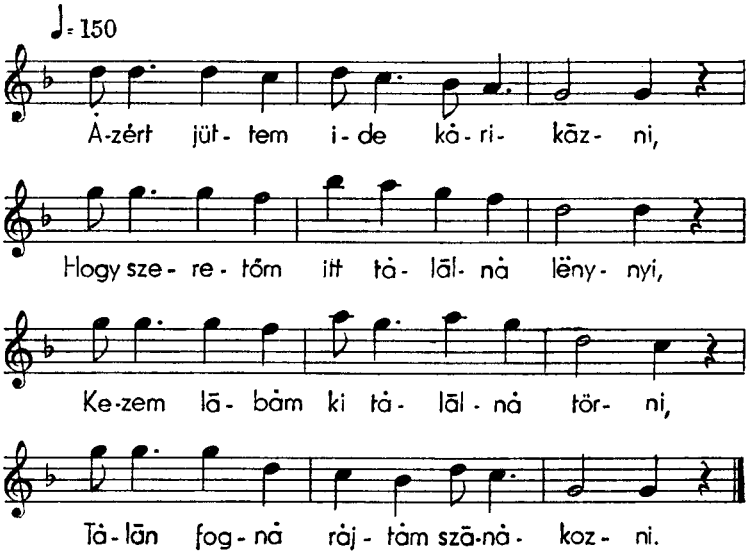

7. KARIKÁZÓ, HARASZTI[29]

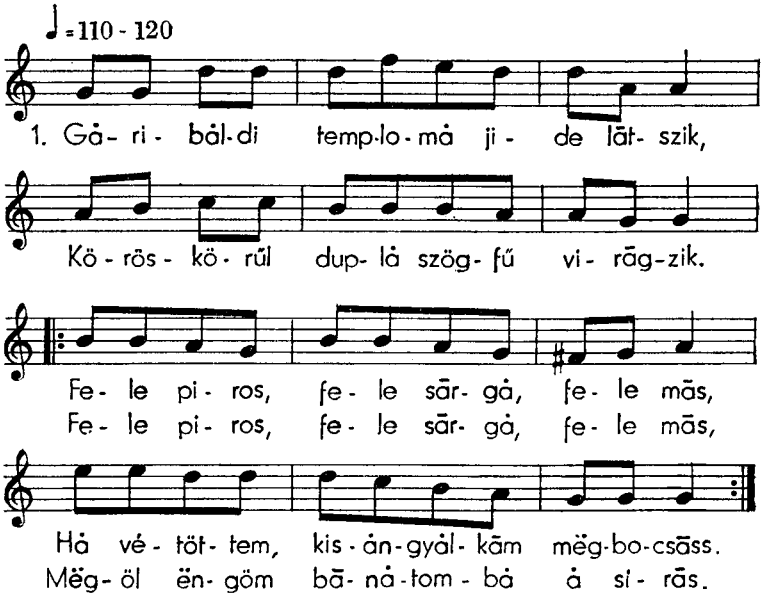

A sokstrófás karikázó dallamok szövegeinek egymás közötti cserélődése, keveredése igen gyakori, amit a megegyező szótagszám tesz lehetővé. A szótagszám eltérése esetén pedig kitoldják a szöveget, pótló szócskákat

alkalmaznak, (pl: hajka) A karikázó dallamok kizárólag lírai szövegei között a tréfás, csúfolódó, legényeket figurázó, kiéneklő tartalmúak igen gyakoriak.

Itt említjük meg, hogy régi táncaink egyik jellegzetes kísérőjelensége, az un. *ujjogtatás,* vagy csujogatás, mely ma már jóformán csak lakodalomban fordul elő, a szlavóniai leánykörtánc előadására is jellemző volt. Tánc közben egy-egy versszak végén időnként magas fejhangon kiáltották: Ijjuju! ♩♫♩ s a motívumsort megszakítva, mintegy lezárva hármat toppantottak: „Mind kitopott a lába alatt". Az újabb szövegstrófa ezután indult.[30]

A szlavóniai leánykörtánc jellemző *összefogódzási módjai* a következők: 1. egyszerű kézfogás; 2. vállmagasságban, felfelé hajlított karral fognak kezet; 3. vállfogás lazán nyújtott karral; 4. egymás dereka mögött keresztezett kézfogás; 5. karolás; 6. karolva csípőre tett kéz.

A körtánc lényegében *egyetlen motívumfajta* végnélküli ismétlésből áll, amit időnként a fentebb említett toppantások szakítottak meg. Ezt természetesen számtalan jelentéktelen egyéni változatban táncolják. Ez a motívum legegyszerűbb karikázóinkra jellemző, balra haladó nyitó-záró lépés, mely a kör lassú egyirányú jobbra keringését eredményezi.[31] E motívumot sajátos előadásmódja különbözteti meg a még egyszerűbb palóc leánykarikázók hasonló lépésétől: a két ♩-es lépés ritmikai elaprózását eredményező ♪-os térd, illetve bokarugózás (♩♩→♪♪♪♪). A tánccal kapcsolatos szóbeli említések erre több ízben felhívták figyelmünket: „A dërenkát rázósan járták...", „az öregek olyan reszketősen járták...", „a dërënkát lábujjhegyen járták, mindig rázták..." stb.

A szlavóniai leánytáncok – eddigi ismereteink szerint – nem abban az értelemben kétrészesek, mint másvidéki rokonaik (tehát nem lassú lépő és gyors forgó részből állnak), hanem Szentlászlón lassú sétáló kalalát és középgyors rezát (♩=110-120), Kórógyon pedig két azonos, közepes tempójú (♩=110-120), de részben más motívumanyagú derenkarészt különböztethetünk meg.

A szlavóniai falvakban manapság szintén igen divatos *körcsárdásban*[32] – de még a páros csárdásban is – megtaláljuk a régi leánytánc fő motívumát. A csárdás és a leánykarikázó motívumkincsének affinitása nem elszigetelt jelenség, a magyar nyelvterület más részeire is jellemző. Legközelebbi párhuzamként a sárközi – dunamenti területre utalhatunk, ahol ugyanezt a karikázó motívumot a csárdás, körcsárdás lépéseként szintén megtalálhatjuk. A divatját vesztett, kihaló leánykörtáncok motívumanyaga tehát a még életerős körcsárdásban részben tovább él.

A csárdással való összefüggése mellett meg kell említenünk a *szerbhorvát kólók*kal való természetszerű affinitását is. Több egyszerű szerkezetű, régies kóló-fajtában az állandó egyirányú lépegetés, a kör lassú keringése-

éppen a rezgő mozgással kapcsolódva alkotja e táncok szinte egyetlen motívumát.[33] A kóló motívumok plasztikai és előadásmódbeli hasonlósága mellett ritmikai azonosságuk – a ♪-os aprózás is – szembetűnő. Míg a szlavóniai magyarok a horvátok és sokácok „kólé" – itt gyakran azonosítják a derenkával, addig a környező horvát falvak lakossága „magyarac"-nak nevezi a derenkát. Távolabbi, más szerémségi horvát falvakból is ismerünk olyan kóló formákat, melyek megegyeznek a karikázóinkkal és a „magyarac" (magyaros) és „santavi magyarac" (sánta magyaros) nevet viseli.[34]

Összefoglalva: A szlavóniai körtáncok leánytáncaink igen archaikus vonásait őrizték meg funkcionális, zenei és formai sajátosságaikban egyaránt.[35] A tavaszi falukerüléshez való kapcsolódásuk, a dallamokban jelentkező 2/4-es tripódai, az esetleges 6/8-os, sőt 7/8-os ritmus, a régi népdalstílus jelentős szerepe, az ujjogtatás, az egyszerű motívumkészletük, az általánostól eltérő táncszerkezet (különleges kétrészesség) alapján együttesen a legrégiesebb karikázó típusaink között tarthatjuk számon a szlavóniai körtáncokat. Legközelebbi, de már fejlettebb párhuzamait a sárközi, dunamenti, baranyai táncdialektus területéről ismerjük.[36]

A fentiek illusztrálására közöljük a táncfolyamatokat rögzítő példatárban (1.sz. tánc) Kórógyról a *„Dërëkâ frisse"* leírását. Az eredeti kiadványban (Tánctudományi tanulmányok 1967-1968) 262 motívum és 14 eredeti táncfolyamat van Laban-féle táncjelírással lejegyezve.

II. Kanásztánc, ugrós

Régi táncaink egyik jellemző típuscsaládjának, a kanásztáncnak a szlavóniai magyarság táncéletében is éppoly jelentős szerepe volt, mint Somogyban és Baranyában. A régi pásztorélet emlékei már halványabbak ugyan, de az elszórt adatokból, kirajzolódó táncformai sajátosságai megegyeznek a dél-dunántúli változatokkal, sőt e tánccsalád fejlődésének iránya is hasonló volt.[37]

A pásztorok virtuóz férfitánca a falusi parasztság táncéletében mutatványos, virtuskodó, alkalmi táncformaként élt tovább, melyre csak a tánckedv végső kivirágzásakor, a lakodalom hajnali óráiban került sor. Más vidékek szórványos adatait megerősítve, itt szokatlanul sokszor utalnak arra, hogy nők is táncolták:[38] „A kanásznótát vagy cigánynótát asszony is járta. Megfogta a kanászbotot s úgy járta, mint keresztül-kasul hányta a lábát. Hol tanulták? Hát a disznóknál! Arra a nótára ment:

„Elszaladt a kis göbe kilenc malacával,
Utána ment a kanász a kis baltájával,
Megállj, megállj kis göbe, elütöm a lábad,
Hazaviszem, megfőzöm, jó lesz kocsonyának."

A kanásztánc régi *eszközös formájának* emlékanyaga még meglehetősen gazdag. A kondásbaltára már csak a nótaszöveg utal, de a bot és seprű tánceszközként való emlegetése és használata még mindennapos. A szlavóniai adatok alapján a botos kanásztánc és seprűtánc nemcsak hogy rokon, hanem teljesen egybefolyó tánckategóriák. A két eszköz egymást helyettesítheti, s a velük kapcsolódó jellegzetes táncmozzanatok is összefonódnak:

„Két botot össze kell tenni keresztbe, bot vagy söprű is lehet. Ezen ugrál, azon ugrál (ti. a bot közepiben) nem mindenki tudta. Nagyon régen járták, arra a nótára:

Búzába ment a disznó kilenc malacával,
Utána megy a kanász hosszú ostorával.
Hü ki göbe a búzából, mer' a búza drága,
Ha megtudja a gazdája, száz forint az ára."

(Szentlászló)

„Söprűvel is táncolták a kanásztáncot, verték a lábikat mindig." (Kórógy). „Úgy járta a söprűvel: egyik kezéből a másikba dobta. Megfordította az ujjával. Ő is megfordult abba a gyorsaságba. Azt mondták rá: kanásztánc. Külön kótája volt: Az oláhok, az oláhok facipőbe járnak..."[39] (Rétfalu.)

Az eszközhasználat módja alapján a kanásztánc két altípusa – helyesebben *két jellemző mozzanata* – bontakozik ki adataikból:

a) Földre helyezett eszköz – két keresztbe tett bot vagy seprű feletti vagy körüli tánc: „Két botot tesznek le keresztbe, körösztül ugorja." (Szentlászló). „A botot letették, azon keresztül táncoltak. Vagy 30 évvel ezelőtt Ferenc János csak aszonta a cigányoknak: a kanásztáncot akarom járni! Azok már tudták: Az olájok, az olájok facipőbe járnak..." (Rétfalu). „A kanásztáncot csak az öregebbek tudták. Én az édesapámtól láttam. Keresztbe tett két botot, átugrálta. Mikor egy kicsit szeszes vót, akkor csinálta a konyha közepin. Erre a nótára járta: Csíp engem egy tetű..." (Rétfalu.)

A Rétfaluról közölt – asszony előadásában rögzített – kanásztáncrészlet ezt a formát szemlélteti (lásd 2. sz. tánc).

b) Kézben tartott eszközzel való táncolásnál elsősorban annak földre

támasztásáról és láb alatti átdugdosásáról szólnak adataink, de forgatását, sőt a láb közé szorítását is említették:

„Bottal táncolt, rakta a lába alatt." (Kórógy.) „Amikor táncolták a kanásznótát – 50—60 évvel ezelőtt – a földön bot vót, átugrotta és a lába alatt átvette." (Szentlászló.) „Vót, aki a söprűt a lába közé fogta." (Rétfalu.)

A bot láb alatti átkapkodása a kanász- és a seprűtáncos leggyakoribb, országszerte elterjedt motívuma.[40] Figyelemre méltó, hogy e táncban (Kórógyi seprűtánc) a 2/4-es kísérő zenével ellentétes 3/4-es motívumok meglehetősen gyakoriak éppúgy, mint a kanásztánccal rokon ugrós tánctípus másvidéki változataiban.[41]

A régi eszközös pásztortánc mellett a szlavóniai falvakban a tánc *eszköz nélküli változatai* is élnek. „Kanásztánc", „ugrós„ ‚kétugrós„", „mulatós" vagy „cinege" néven.[42] A kanásztánc Somogyból, s általában Déldunántúlról ismert átalakulása itt is végbement. A tánc funkciójában, formakincsében bekövetkezett változást a zenei anyag némi módosulása, bővülése is kísérte.[43]

Mutatványos, virtuskodó funkciójuk révén a *szóló* változatok kapcsolódnak közvetlenebbül az eszközös formához. Jó táncos férfiak vagy asszonyok „járják úgy magikba a muzsika előtt" (Szentlászló), vagy „még az asztal tetejin is eljárták a lakodalomban Az olájok-ra" (Rétfalu). Az egyik lászlói öreg „a cinege madárra mindig leguggolt"; „a cinegét magukba járták, tapsoltak, összementek, billentősen járták" (Kórógy); mások szerint meg „egyugrósan táncolták a cinege madarat. Ez volt a mulatós" (Szentlászló).

Két férfi szemben jobbkézfogással is szokta járni. „Ha arra jól megemlékszem, a kanásztáncba összefogták a kezüket." (Kórógy.) „Kettesbe ugrósan járik a cinegét." (Haraszti.) „Most is előfordul, hogy két férfi összeáll, aztán rakják." (Szentlászló,.)

Párosan, nővel is járják, sőt a dunántúli *négyes kanásztánc* forma, csillag alakban összefogózva is előfordul. Egy lászlói lakodalom hajnali óráiban láthattuk ezt, amikor a zenészek kanásznótát, majd cinegét játszottak. A vőlegény rokonságába tartozó „pusztai horvátok" közül egy pár táncba kezdett, jobbkézfogással járták a motívumokat. Később még egy pár csatlakozott, s most már „négyesben" keresztkézfogással, csillagban járták tovább a táncot. Ez az alakzat kis idő múlva felbomlott, elengedték egymást s toppantós lépésekkel a szemben levők egymással helyet cseréltek, majd folytatták a táncot a korábbi helyzetben.

Rétfalun a páros kanásztánc egyik különleges formáját – mely a sárközi ugrós változatokhoz hasonló – „Rica csárdás"-nak, „Kondorosi csárdás"-nak vagy „Volt szeretőm csárdás"-nak nevezik az állandó kísérő dallamok nyomán. Ezek az ugrós újabb típusú kísérő dallamai közé tar-

toznak. A tánc e változatai bizonyos dallamokhoz kötődött, fejlettebb szerkezetű és motívumkincsű megmerevedett formák, melyek névleg is elszigetelődtek az ugrós régiesebb formáitól.

A kanásztánc, illetve rugós eszköz nélküli változatainak *motívumkincse* is a dél-dunántúli kanásztánc, illetve verbunk vagy ugrós formakincsével közeli rokon. A háromlépés, valamint ennek fejlettebb ♫♩♩♩ és ♩♩♫♩ ritmusú összetett formái jellemzők reá. Az összetett motívumok gyakorisága révén a sárközi, bácskai ugrósokhoz jobban közelít, mint a primitívebb somogyi verbunkosokhoz. E motívumok közül az egyik leggyakoribb – érdekes módon – a dél-dunántúli anyagban nem is fordul elő (az ún. „kétugrós" motívum,) csak fordított ritmusban.

A kanásztánc – ugrós táncfajta motívumkincse révén érintkezik egyrészt a délszláv kólókkal másrészt a polkával.

A szlavóniai kanásztánc és ugrós tánccsalád *dallamanyaga* változatos. Megtaláljuk közöttük a régi dunántúli táncdallamok legjellegzetesebb fajtáit. Ilyenek mindenek előtt a kanásznóták, melyeknek régibb és újabb fajtái egyaránt ismertek. Más régi stílusú ugrós dallamok mellett természetesen sok újabb divatos dallam is előfordul.

*Lakodalomban menettánc*ként és vegyes *körtánc*ként is az ugróshoz hasonló táncot járnak, bár ezek motívumkincse többnyire már a körcsárdás motívumaival is megyegezik. A menettánc kísérő dallamai különböző ugrós, vagy pedig eszt-tam kísérettel játszott csárdásdallamok.[44]

8. KANÁSZTÁNC", RÉTFALU[45]

III. Üvegtánc

A kanásztánc, ugrós tánccsalád közeli rokona az üvegtánc, nemcsak hasonló tempója és metruma, hanem motívumkincse miatt is. E táncot Kórógyon és Harasztiban még ma is sokan tudják, a lakodalom elmaradhatatlan tánca. Férfiak, nők egyedül és csoportosan, vegyesen is táncolják. Mindkét faluban ugyanegy állandó, meghatározott dallam kapcsolódik hozzá, ez eredményezhette a tánc elszigetelődését a kanásztánctól, szemben pl. Somoggyal, ahol a közös kísérő dallamok miatt a kanásztánc és üvegtánc fogalma keveredik.[46]

Az üvegtáncnak két fajtájáról, illetve két mozzanatáról emlékeznek meg adatközlőink.[47]

1. *Fejre tett üveggel* való táncolásról Szentlászlón és Rétfalun hallhattunk: „A mi nászunk a fejire tette a literes üveget, úgy táncolt." Mindkét nembeliek táncolták. Az üveges tánc e formája koreográfiailag inkább a csárdáshoz kapcsolódott.

3. Gyakoribb a *földre tett üveg* körüli táncolás. Ennek motívumanyaga a kanásztáncéval közeli rokon.

Egy Harasztin látott lakodalmi üvegtáncra éjfél után, a menyasszonytánc utáni hosszabb szünetben került sor. Az asztali mulatás közben a zenészek az üvegtánc dallamába kezdtek. Egyik menyecske a nóta hallatára üveget fogott, s a földre helyezett üveg körüli táncba kezdett. Másik asszony, majd egy férfi követte példáját, s végül rövidesen még két nő kapcsolódott a táncba. Mindegyik a másiktól függetlenül, a maga kedvére táncolt: három nő egymáshoz közel, félkört formálva helyezte el üvegét, a férfi tőlük távolabb, teljesen függetlenül, más frontirányban szélesebb lendületű motívumot járt, a negyedik nő pedig még távolabb, a zenészek előtt mulatott. A nők mindnyájan egyforma lépéssel táncoltak. A három-négy percig tartó táncnak a zenészek vetettek véget, a táncosok üvegeiket felszedve elvonultak. A lakodalmi táncrendben ezután polka következett.

A Kórógyiak szerint: „Az üvegtáncot mikor befejezik, fel kell rúgni. Kis Palkó Etel még az asztal tetején is eljárta. Ő hozta a táncot Harasztiból."

IV. Békatánc

Csak Szentlászlón ismert lakodalmi tánc az ún. békatánc. Inkább férfiak járták a lakodalomban, bár nőre is utalnak. A táncot „Sír a mezei pacsirta" kezdetű nótára és a cinegére járták. „Ha eztet kezték, ere táncóták, most ugyancsak ara a taktusra ment. Danótuk is, táncótuk is. Egymagában

soha nem járták, öten-hatan Labada Zsófi úgy járta, kis vékony asszony vót. Még disznótorkor is járták. Ha vótunk többen, egy középen járta."

A békatánc erőt, ügyességet kívánó, mutatványos szólótánc. Kétféle változatban járják: 1. Mély guggolásban, kis terpeszben, két kézzel hátulról megfogják a bokájukat, vagy 2. a kezeket a lábak mögé a földre helyezik, s páros lábbal ugrálnak jobbra-balra fordulgatva: „egy helybe ugrál, forog, mint a pacsirta".[48]

Hasonló játékos, állatutánzó, guggolós táncok az egész Kárpát-medencében elterjedtek szarkatánc, cidruska stb. néven. Az effajta guggolós motívumok régi stílusú táncainkban, a dunántúli kanásztáncokban is előfordulnak.[49]

V. Gúnártánc

A lakodalmi társasjátékok csoportjába tartozik a gúnártánc. Dallama és motívumanyaga révén, valamint a dunántúli változatok alapján közvetve ez is kapcsolódik a kanásztáncok rokonsági köréhez.

„Lakodalom nem is mehetett el gúnártánc nélkül", de táncmulatságban gyakran járták. A tánc divatja még ma is eleven, a fiatalok is mind tudják, s szívesen táncolják. Főként Szentlászlón és Kórógyon ismerik.

„Lakodalomhelyt elgyütt az egy óra, két óra. Mikor éjfél után ellustulnak, akkor szokták táncolni a gúnártáncot. A zenészek a gúnárnótát játsszák. Egy férfi, a gúnár fog egy kendőruhát. Törülközőt kér a szakácsnéktól bütyköt tesz rá, vagy pedig söprűt fog s a nép tuggya már, mire való. Mindig csak férfi a gúnár, s a lakodalomba leginkább söprűt fog. Újévváráskor, mikor bál van, akkor söprű nincs kéznél, olyankor kendősüt fognak s a végire bütyköt kötnek."

A gúnár kezdetben néhányszor táncolva körüljár a helységben, kendőjét játékosan pörgetve választja ki a táncosokat. „Akit megüt vele, annak menni kell", azaz csatlakoznia hozzá. Egymás ruháját vagy vállát fogva sorakoznak libasorba az egyre szaporodó férfiak és nők. Ha valaki nem akar beállni, addig üti a gúnár, amig be nem áll. Kigyózva kacskaringóznak a tánchelyen. A kiválasztásnál néha egyeseket be is csap a gúnár. Van aki várja kijelölését, de a gúnár hirtelen meggondolva magát másfele fordul, s mégsem választja ki az illetőt, hanem váratlanul másra csap. Egyre többen, már hosszú libasort formálva kígyóznak tovább és a gúnár lassan felszedi az egész lakodalmas népet. Közben különböző tréfákat eszel ki, amit a résztvevőknek pontosan utánozniok kell. Átugrik, átmászik a széken vagy asztalon, az ablakon keresztül bújik, egy nőt megcsókol vagy hátbavág vagy bekeni szurokkal a kezét stb. „Gágá – mondja a gúnár s akkor mindenkinek úgy kell tenni. Aki nem utánozza, jót rá-

húzott a kezében tartott, összecsavart törülközővel vagy söprűvel. Húzzák soká, míg mindenki föl nem ébred az álmából. Így nem álmasadik el a nép."[50]

Egy régebbi Kórógyi feljegyzés szerint gyermekjátékként is előfordul: „körbe állnak, egy a gúnár, összesodort kendő a korbácsa. Amit tesz, mindenkinek utánoznia kell. Aki elhibázza, korbácsbüntetést kap."[51]

Az Európa-szerte közismert ún. labirintus tánc típus a Kárpát-medencében is rendkívül népszerű lakodalmi tánc. A legközelebbi dunántúli, bácskai és Duna menti változatok[52] mellett az Arany János említette darutáncra, a zempléni bojnyik táncra, a bukovinai székelyek büdös vornyik-jára, a szigetközi gyertyástáncra vagy a nyírségi, bihari lakodalmak tréfás verbuválására utalhatunk párhuzamonként. A kelet-európai pásztortáncok egyik jellegzetes kísérődallamának – az ún. dozemok dallamának változata tulajdonképpen a szalvóniai gúnár nóta, melyet Kórógyon a párnástánchoz is használnak, s a Duna mentén pedig az egyik legkedveltebb ugrós nóta.

VI. Párnástánc

Másik kedvelt lakodalmi társasjáték a párnástánc, vánkostánc vagy zsáktánc.[53]

Lakodalomban nők, férfiak körben állva kétlépéses csárdást vagy más motívumokat járnak egyszerű kézfogással vagy hátul keresztfogással. „Egy fölfogott egy vánkost" és sasszé léptekkel körbe táncolt, aki tetszett neki, az elé dobta. Mindketten a párnára térdelve megcsókolták egymást, azután helyet cseréltek, átadva egymásnak a párnát. Valameddig a másik táncolt a kör közepén, majd ismét egy újabb kiválasztott elé röpült a párna. „Az a viccös, ha öregöbb cselédhöz dobja, aztán megvicceli, csalogatja, elkapja a párnát. Odamegy idősebb asszonyhoz, úgy tesz, mintha meg akarná csókolni, az már szinte rátérdel a párnára, akkor hirtelen elkapja onnan és másik fiatalabb menyecskéhez teszi. Sokszor órák hosszáig is eltáncolták, röpült a párna. A cigány ha keresni akart, csak a vánkostáncot húzta, mert külön pénzt kapott érte."[54]

VII. Csárdás

A csárdás még ma is uralkodó párostánc a szlavóniai falvakban.

A magyar nyelvterület más részein általános – a párostáncot mindig megelőző, bevezető – férfitáncnak itt kevés nyoma van. A férfiak magányos táncára, a verbunkra vonatkozó elszórt adataink igen homályosak,

s nem annyira a párostánc kezdő férfitáncra, mint inkább a már tárgyalt kanásztánc eszköz nélküli formájára utalnak. A szlavóniai falvak verbunk hiánya ismét a Dél-dunántúl táncéletével való hasonlóságra, azonos irányú fejlődésére hívja fel a figyelmet.[55] Magát a verbunk táncnevet szintén alig ismerik, csupán egyetlen adatközlőnk említette a „verdung" alapváltozatot: „Amikor a cigány verdungot húz, akkor lassú csárdást táncolnak. A lassút mondták verdungnak." A verbung táncnév a magyar nyelvterület nyugati felén sokhelyütt (Sárköz, Galgavidék, Szigetköz, nyugati palócság) a lassú csárdás értelmében használatos, s a „verdung" alakváltozattal Duna mentén, Kalocsavidéke a lassú csárdást jelölik.[56]

A csárdás a szokásos két részre, lassúra és frissre tagolódik.

A *lassú csárdásban* – épp úgy – mint általában a magyar nyelvterület nyugati felén – csupán a kétlépéses motívumot járják, legfeljebb forognak. A tánc megjelölésére különféle neveket használnak: verdungos, palotás, kettes, kettős, kállai kettős, kétugrós, rázós öreges csárdás.

Ezek a nevek a lassú csárdás jellemző sajátosságait különböző oldalról világítják meg. Néha egy-egy jellemző mozzanat, motívum neve vállik az egész tánc jelölőjévé. Más nevek gyökerei pedig azok a hatások, affinitások, vagy utólagos képzettársítások, melyek a lassú csárdás fejlődésére szintén bizonyos szempontból fényt vethetnek.

Az említett verdungós elnevezés közvetve utal a párostáncot megelőző férfitáncra, melynek nevét a lassú csárdás örökölte. A palotás név pedig az úri-polgári divathatás tükrözője.

A kettes tánc, kettős, kállai kettős elnevezés részint a tánc páros, kettős mivoltára utal, de egyúttal a lassú csárdás uralkodó motívumára is vonatkozik: „Kettesen, kettősbe járták vagy ugrották a lassú csárdást". A kállai kettős elnevezésében az országszerte közismert szólás miatt („Eljáratják vele a kállai kettőst!") valamiféle nehéz tánc képzete rejlik s a csárdás párostánc és a csárdáslépés kettős mivolta miatt természetszerű a képzettársítás.

A kétlépéses csárdás másik elnevezése a „kétugrós": „A kétugró a csárdásba van...", „Meg kell ugorni kettősbe a lassú csárdást...", „Valamikor vót az a kétugrós, a csárdásba vót. Jobrra is meg balra is...", „A kállai kettős az kétugró". Figyelemre méltó, hogy parasztságunk gyakran a lépő jellegű motívumokra is az ugrós kifejezést használja, mint jelen esetben a kétlépéses motívumra. Egy másik – a kanásztáncból kölcsönzött, de a csárdásban is alkalmazott – motívumra szintén használják a kétugrós nevet, ez viszont már valóban ugrós jellegű.

A kétlépéses csárdás jellegzetes előadásmódját, a rezgést is sokan hangsúlyozták: „Lábujja hegyén, igen reszketősen járta, jobbra is meg balra is". A rezgős táncolást öregesnek is mondják, s az így járt táncot „rázós,

öreges csárdás"-nak. Kórógyon a legjobb táncosnak Bece Márit tartották, mert igen rezgősen tudott táncolni: „Ő volt a falu eleje, aki duflán megrázi, mert az tarti az apja tempóját. Mikor táncolt, köréje gyülekezett a nép s mondták: Megnézzük, hogy járik meg a kállai kettőst. Aztat már igen megrázik".

A rezgés különleges jelentőségére a leánykörtánc esetében már utaltunk. Déli népcsoportjaink lassú csárdásában is kiemelkedő szerepe van ennek az egyébként országszerte megtalálható előadási stílusnak.

A *friss csárdás* formakincse más jellegű, s jóval gazdagabb a lassúnál. Elnevezései a domináns motívumok nyomán szintén sokfélék. Legáltalánosabb az „ugrós" név:[57] „A frissre ugrós ment...", „Nagyokat ugrottunk a frissben". A friss egyik gyakori motívumát, az egylépéses csárdást és a vele rokon szökdelő motívumot pedig „egyugró"-nak nevezik. „A csárdásba vót ez a lassú és friss, csak van úgy, hogy egyesen, van úgy, hogy kettesen. Az egyes az ugrós vót."

A friss másik uralkodó motívumát – az országszerte elterjedt lippentőst[58] – néha szintén mondják ugrósnak, de saját jellemzőbb, csak reá vonatkozó elnevezései: a lippentős, lippentyűs, libbentős, lipegős, libegős és mártogatós.[59] „Lippentünk a csárdásba", „A frissbe libbentősen járták...", „A frosset lipegősen kell járni...", „A frissben dobott ide, dobott oda, leköllött guggolni. Mikor belegabalyodtunk, akkor minden libögött, lobogott...", „A lippentőst hol erre, hol arra járták. A férfi állt egyhelyben, a nő járta hol innenre, hol oldalra. Forgatta a nőt, megfordította, eleresztette."

A mai szlavóniai frissben a helyben figurázó és forgó részek váltakoznak, s a régies lippentős és párelengedős, csalogatós mozzanatok már háttérbe szorultak. A forgás fent vagy hangsúlyos forgólépéssel vagy ennek ritmikailag aprózott formájával történik. A fiatalok és középkorúak friss csárdása tapasztalataink szerint túlnyomórészt fenthangsúlyos, de a zene és tánc hangsúlyviszonyának következetlensége – a lént- és fenthangsúly keveredése – is gyakori. Az öregebb generációk frisse azonban inkább lenthangsúlyosnak látszik.

A magyar nyelvterület más részeihez hasonlóan a *körcsárdás* („Körbe") divatja ma Szlavóniában is igen élénk. A csárdás táncolása közben körök alakulnak, a párok szinte teljesen elfogynak, s az egész táncterem népe hátulkeresztezett kézfogással, kisebb-nagyobb körökben táncol. Rendszerint két pár négyesben járja, de sokszor tizenöt-húszan is összekapaszkodnak. Lakodalmi menetek közbeni megállásoknál – utcán, templom előtt stb. – is ezt járja a fiatalság. Az idősebbek szerint a körcsárdás itt is újabb jelenség. A csárdást „körben csak mostanában járják, régebben csak ketten táncolták. Elfajult a nép."

A körcsárdás motívumkincse szegényesebb, mint a páros csárdásé. Ezt időnként balra haladó, fenthangsúlyos forgás váltja fel.

A csárdás zenekíséretét Szalvóniában is az általánosan ismert új stílusú dallamok és népies műcsárdások alkotják. A tánc tempója igen gyors (lassú ♩=140—170; friss ♩=180—220), a dunántúli csárdásokéval megegyező.

A szlavóniai csárdás formakincse, a lassú és friss éles különbsége, zenekísérete és gyors tempója révén a nyugati dialektus terület[60] csárdás típusához kapcsolódik. Bizonyos motívumfajták uralkodó szerepe és jelenléte pedig a baranyai, bácskai, Duna menti és sárközi területek csárdásaival hozza közvetlen rokonságba.

VIII. Délszláv táncok

A leánytáncok, a kanásztánc és csárdás kapcsán már érintettük, hogy a magyar és a balkáni jellegű szerb-horvát tánckincs között bizonyos érintkezés mutatkozik.[61] A leánykarikázó körtánc formájánál fogva, a kanásztánc tempója és motívumkincse következtében, a lassú csárdás pedig rezgő előadásmódja révén bizonyos részletmozzanatokban érintkezik a szomszédos délszláv anyaggal. Ezek a hasonlóságok, motívummegegyezések azonban nem teljes átvételre, hanem csupán természetes kölcsönhatásra vagy véletlen konvergenciára utalnak. Ezek a hatások nem érintik a táncok lényegét, teljesen formai és tartalmi egészüket, csupán átszíneződésüket eredményezték. Figyelemre méltó, hogy éppen a régi típusú kólók egyes sajátosságai, motívumai, részletmozzanatai gyakoroltak hatást a hagyományos magyar táncfajtákra, nem pedig az újabb kólók.

A szlavóniai magyarság mai tánckészletében akadnak azonban olyan táncok is, melyek már kifejezetten a balkáni lánctánc-kultúra stíluskörébe tartoznak. Ezek a szerb-horvát tánckincsből való újabb átvételek az első világháború után elterjedő újabb délszláv táncok.[62] Figyelemre méltó, hogy már nem épülnek be szervesen falvaink tánckincsébe, nem asszimilálódnak, hanem szinte változatlan formában terjednek el, hű átvételként. Talán éppen ezért a táncéletben komoly szerepet már nem is kaphattak.

A lakodalmakban, táncmulatságokban a tamburabandák – melyek a környező horvát és szerb falvakban is muzsikálnak – gyakran játszanak délszláv hangszeres muzsikát, kóló zenét is. Magyar-horvát vegyes házasságok esetén a lakodalmas nép összetétele miatt ez különösen gyakori. Szentlászlón és Harasztin tapasztalhattuk, hogy a horvát vőlegény rokonságára való tekintettel kóló zenét is többször játszottak.

Az ún. lassú kólókra nem táncoltak, csupán daloltak, mulattak. A gyors kólók némelyikére azonban egy-egy jó táncos kezdeményezésére körbe vagy félkörbe állva néhányan kólózni kezdtek. A résztvevők száma azonban mindig csekély volt, s nem fordult elő, hogy az egész lakodalmas nép egyetlen láncba vagy körbe fogózva járta volna, mint ahogy a balkáni táncmulatságokban szokásos. Inkább csak a szándék volt meg a kólózásra, hiszen az egy-két egyszerű motívumokból álló táncot, sem tudták egységesen járni és a 6—8 fős láncot is ide-oda rángatták, végül nem tudván összhangba kerülni, nemsokára abba is hagyták.

A szlavóniai magyar falvakban a fenti módon használatos kólók a következők:

A legegyszerűbb motívumkincsű, s bizonyos mértékig kötetlen szerkezetű kóló forma a szentlászlói lakodalomban látott s Kórógyon is emlegetett *„Sokac kóló"*. A kör két egyszerű lépésfajtával mindig balra halad. Ezek közül az egyik a reza ill. derenka lépés rokona, a másik pedig a körcsárdás, egyik gyakori motívuma. A kör lassú forgását időnként helyben dobogó figurázás váltja fel. Ez a leánykarikázóval és a körcsárdással rokon egyszerű kóló-forma tűnik a legrégiesebbnek a szalvóniai magyar falvakban táncolt kólók közül.

Az egymással rokon, kötött szerkezetű *új típusú kólóformák* lényegében néhány azonos alapelemből, egyszerű motívumból különbözőképpen felépülő rövidebb-hosszabb 3—6 ütemes motívumkombinációk, ill. rövid motívumsorok. Egyetlen ilyen hosszabb motívum ismétlésből áll a táncfolyamat.

Szentlászlón *„kólé"*, Harasztin pedig *„szerbjanszka kóló"* néven egy tripódikus motívumkombináció azonos ismétléséből álló kóló-formát táncolnak.

A szentlászlói változatban a kör balra halad, Harasztin pedig a délszerbiai kólókra jellemző jobbra haladás fordul elő.

Az új típusú kólók többsége nem egyirányba halad – vagyis a motívumsorok belső szerkezete, vagy állandó szimmetrikus ismétlődése következtében a kör nem forog –, hanem mindig egyenlő kilengésű ide-oda inga mozgást végez.

A szlavóniai falvakban ismert kólók többsége nem nyitott lánc, hanem zárt, körformájú, s vegyesen résztvesznek benne férfiak és nők. Csupán a „szerbjánszka kóló"-t láthattuk egy alkalommal nyitott láncban is.

A jellemzett kólókon kívül néhány táncnevet említettek még, mint a *„Bunyevácska kóló"*-t, a *„Logovác"*-ot és a *„Vranyanka"*-t. Ezeket azonban tényleges használatban nem láthattuk.

A *csókos kólét* lakodalomban nők és férfiak vegyesen járják. A kör közepén levő táncosnak, ha a körből valakivel táncolni akar, pénzzel kell megváltania. A pénz a zenészeké lesz.

Megemlítjük végül, hogy a kóló fogalma nem mindig azonos a csoportos lánc- és körtánccal a valóságos táncéletben. Olyan alkalmi formák is adódnak, amikor kóló zenére kólószerű motívumokat *szólóban* vagy *párosan* is járnak. A lászlói lakodalomban pl. egy férfi magában is táncolt kólót a banda előtt: magasra felkapott lábbal járta a háromlépést. Kétízben is feltűnt a páros kóló-forma Harasztin egy lakodalomban. Kézfogással párosan táncolták az említett ♫♩ ritmusú háromlépést.

A kóló ezen formái a kanásztánc eszköz nélküli formájához állnak közel, ezzel magyarázható a néha köztük levő fogalmi keveredés is.[63]

Kólóként tartják számon a *hármas táncot* is, a bácskai bunyevácok kedvelt „momačko kolo"-ját, mely itt *„Todore"* néven él. Egyik kórógyadatközlőnk utalt rá, Harasztiban pedig a lakodalomban táncolták. Egy férfi két nőt kapott a karjára, ♩♩ ritmusú szökdelő lépést jártak, forogtak majd a nők átvetése következett. Ez a kóló-forma a Kárpátmedencében gyakori hármas táncok típusába tartozik, mely a magyarság körében hármas csárdásként fordul elő.

IX. Németes táncok

Az idegen táncok másik csoportjába a nyugati, polgári, német eredetű kötött szerkezetű páros táncokat soroltuk. Míg a balkáni lánctáncok szerepe máig jelentéktelen a szalvóniai magyar falvak táncéletében, addig ezek a táncok rendkívüli népszerűségre tettek szert a századforduló óta. Öregek, fiatalok egyaránt tudják és táncolják még a táncmulatságokban. Eltejredésük a parasztság táncéletének polgárosulásához kapcsolódik. E táncok különböző utakon, úri-polgári közvetítéssel, tánciskola útján vagy közvetlen népi átvételként – a környező svábságtól, a polgárosultabb horvát ill. szlovén parasztsággal való érintkezések révén kerülhettek falvaink tánckészletébe.

Közös sajátosságuk a kötött, szabályozott szerkezet, a strófikus felépítés. Az állandó, meghatározott kísérődallamhoz a táncegységek pontosan illeszkednek. E dallamok mindegyike németes jellegű vagy városi eredetű műzene. A táncok formakészlete is – a sétáló lépések, a páros polka – vagy keringőforgás, a tapsolás, a gesztusok – a német, osztrák, cseh polka jellegű táncok formakincsével váltak egybe. A táncokat többnyire a kísérődallam szövegének kezdete után nevezik Goljának, Lengyel zsidónak, Zsidó nanónak stb. Némelyiknek horvát vagy szerb neve van – Raspa, Pallegraj, Hoppá cuppa – mely azonban nem a tánc végső eredetét, hanem inkább csak az átvétel útját jelzi. E táncok mindegyikét a párok oszlopba vagy sorba, illetve körben elhelyezkedve, egyformán járják s a dallamok szövegeit rendszerint éneklik is.

Kiemelkedő népszerűségű közöttük a *Golya.*[64] A régi táncokról való beszélgetések során ezt a táncot mindig a csárdással együtt a leggyakrabban emlegették adatközlőink mind a négy faluban. Népszerűségére jellemző, hogy idősek, fiatalok ma is egyaránt táncolják. A lászlói, haraszti lakodalmakban, a kórógyi táncmulatságon néha több ízben, de legalább egyszer mindenképpen sorra került, s szinte mindenki járta. A zenészek igen sokáig húzták egyfolytában, s a tánc tempóját fokozatosan, különösen a végén gyorsították.

A *„Zsidó nanó"*-t Kórógyon ismerik. A táncot különösen népszerűvé teszik a tréfálkozásra alkalmat adó meghajlások. Gyakran megtréfálják egymást a szembenálló táncosok azzal, hogy egyikük szándékosan elvétve a fordulásirányát párjának „farral hajlik meg". Ezt a nézők szórakoztatására váratlanul beiktatott figurát „becsapás"-nak nevezik.[65] Figyelemre méltó, hogy a tánc első részének alapmotívuma a kanásztánc fő motívumával egyezik meg.

A *„Krajc polka"* szentlászlói változatában a szokásos krajcpolka – lépés helyett ugyancsak a kétugrós kanásztánc motívumot táncolják. A tánc tempója szintén fokozatosan gyorsul, mint a Golya esetében.

A *„Tapsos valcert"* Szentlászlón és Kórógyon ismerik.

A *„Lengyel zsidót"* egy szentlászlói lakodalomban több ízben is eljárták. A szintén Lászlón ismert *„Lifity-lafaty"*-ot azonban már csak 40—50 évvel ezelőtt járták.

A *„Raspát"* Szentlászlón és Harasztiba[66] (lásd a 13. táncot), a *„Hoppá cuppát*[67] és a *„Pallegrajt"* vagy *„Pallegramm"*ot Szentlászlón ismerik.

X. Polgári társastáncok

A paraszti táncélet polgárosulásának későbbi szakaszában Szlavóniában is megjelentek a modern polgári társastáncok. Ezek eleinte szórványosan kisebb jelentőssséggel, a 30—40-es évek táján egyre inkább tért hódítva kerültek be a paraszti táncélet vérkeringésébe, s napjainkra a fiatalabb generációk általános táncaivá válva szorítják ki végleg a hagyományos táncokat, de még a polgári eredetű táncok korábbi, kötött rétegét is.

Legkorábban a *polka* jelenik meg. Kórógyon mintegy 40—50 éve honosodott meg. Szlovéniai mezőgazdasági munkások révén. Fiatalok, öregek egyaránt gyakran járják a mulatságokban. A táncrendben sokszor szerepel, különösen Harasztiban. Kíséreteként a 30—40-es években divatos foxtrott zenét alkalmazzák.

A *keringő*nél mindig jobbra forognak, sokszor nők is táncolják együtt.

A *tangó*nak – (2 lépés balra. 1 jobbra formában táncolják) – is egyre nagyobb szerep jut a régi táncok kiszorításában. Harasztin pl. meny-

asszonytáncként jó ideig tangót jártak, s csak nagysokára követte ezt csárdás a hagyományos menyasszonytánc dalammal (lásd a 8. sz. dallampéldát). Ezután ismét tangóra váltottak s végül gyorscsárdással fejezték be a menyasszonytáncot.

Ritkán a *szamba* is előkerül, melynek alapfiguráját (3 lépés, felugrás) járják. Szentlászlón a *rumba* zenéjére tangó-szerű lépést táncolnak. A fiatalabbak Harasztin „jenki" néven a letkiss alaplépését is táncolják egymás mögé állva, vállfogással.

XI. A táncalkalmak

A fonó, a játszóház, a bál, valamint a lakodalom voltak a legáltalánosabb táncalkalmak a szlavóniai falvakban is.

A *játszóház* és a *fonó* Rétfalun együtt volt. Télre szobát béreltek, a fal mentén dúcokat ásta a földbe, deszkát tettek rá s azon ültek körben a leányok. A legények egy forintot, a lányok egy koronát fizettek havonta. Kórógyon a fizetés fejében felváltva kosztolták a házigazdát, mert átengedte a szobát játszónak. A téli fűtéshez felváltva hozták a fát. A játszó mindig a vasárnapi templomozás után kezdődött. „Mikor kijöttünk a templomból – másik ruhát vettünk és hatig itt voltunk." Templomi ruhában nem volt szabad játszani, hanem ún. mosóruhát vettek fel a lányok, amit Rétfalun „cic"-nek neveztek. Sötétedéskor a lányok hazamentek, Harasztiban esti harangszókor kellett indulniuk. A legények gyakran cigarettával vesztegették meg a harangozót hogy késleltessék a harangszót. Kutba estem, fordulj hóba vagy Bolhácska voltak a kedvelt játékok, meg „danoltak, fütyültek, ki meg szájmuzsikát hozott". Táncok közül leginkább a csárdás és a Golya ment. Kis ünnepkor, vagyis Karácsony, Húsvét harmadik napján a legények muzsikát is fogadtak, bort hoztak, a lányok pedig kalácsot, süteményt vittek. A játszóház az első világháború utáni években szűnt meg. „1925-ben már felhattak a játszóházzal."

A táncélet központja azonban a *kocsma* volt, mint a legfontosabb táncchely. Harasztiban korábban a falu határában levő hodály is tánchellyül szolgált, míg be nem tiltották a gyakori helytelenkedések miatt. 30—40 éve Rétfaluban még három magyar kocsma volt, ahová Eszékről is kijártak mulatni. A kisebb lányok nem mehettek kocsmába,[68] a nagyobbak azonban körül ültek a padon, majd ketten-ketten táncba fogtak, meg karikába álltak. Ha sokan voltak, a kör közepén is táncoltak. Szünetben karonfogva sétáltak és énekszóra jártak.

A második világháború előtt Rétfaluban két vonós *cigánybanda* is játszott. Az Eszéktől 7—8 km-re fekvő Kravicáról jártak ide muzsikálni.

Mindkét bandának egy-egy magyar tagja is volt. A háború során a németek elhurcolták a kravicai cigányokat, azóta a környéken nincs vonós zenekar. „Most inkább pöngetött zene van, de ezek sem Rétfalusiak." Ha lakodalom van, Lászlóról, Kórógyról hoznak muzsikásokat Rétfaluba. A többi magyar faluban korábban nemigen voltak zenészek, most azonban Kórógyon tamburásból, kontra-, brácsa- és bőgőtamburából áll, néha egy hegedűs vagy harmonikás is csatlakozik hozzájuk. Harasztiban tamburaprímás vezetésével egy hegedűsből, két harmonikásból és egy bőgősből álló zenekar játszott egy lakodalomban 1967-ben.

A *bálok* nagy ünnepek másnapján, karácsonykor, húsvétkor, János-napkor, aratáskor és szüretkor voltak. Szüreti mulatság 4—5 is volt ősszel. A kocsmáros előleget adott a rendező legényeknek, akik szőlőt, díszeket vásároltak, s a bevételből megvendégelték a csészlányokat, legényeket. A háromnapos disznótor sem múlt el tánc nélkül. A hívatlan vendégek maskarában, cigánynak öltözve állítottak be a házakhoz, „lárfái" (lárva, álarc) tettek, jósoltak, kolbászt, kalácsot kaptak érte.

XII. A lakodalom

A legnagyobb táncalkalmat, a lakodalmat régen mindig november két középső szerdáján tartották, az „elő- vagy utószerdán" ritkán. Ma már szombat-vasárnap, s többnyire nem is háznál tartják, hanem a tűzoltóotthon nagy termét bérelik ki.

A lakodalom csupán tánccal kapcsolódó mozzanatainak ismertetésére szorítkozhatunk.

A lakodalom kezdetét jelző *vonulgatások* során kerül alkalom első ízben táncolásra. Lakodalmi menetben elől a násznép megy, a fiatalság utánuk majd a korosabb férfiak következnek, s mögöttük a zenészek. A férfiak vállon összekapaszkodva dalolnak, a menetiránynak háttal fordulva, néha kezet fogva járják, ütik a csizmájukat, mindenkit kínálgatnak. Néha asszonyok is táncra kerekednek a menetben. Harasztin egy-egy jókedvű asszony táncolt a lakodalmi menet élén, Szentlászlón pedig egyik híres táncosról, Kocsis Julisról mesélik, hogy asszony létére térden táncolta végig a falut. Ilyenkor kerülnek elő a lakodalmi kiáltások:

„Sárga körte, piros alma, Egyed Julis lakodalma."
„Több száz gyújtó pakliba, Jaj de jó a lagziba."

Egy-egy rigmus pedig a bámészkodóknak szólt:

„Jaj de sokan néznek minket, Áldja meg az Isten őket."
„Aki eztet irigyli, Keze lába törjön ki."
„Aki minket kicsúfol, A kútba hason csússzon."
„Kapufára támaszkodik, Bőgősünkre kívánkozik."

A vonulások során a főbb állomáshelyeken, induláskor, a menyasszonyos ház udvarán, a templom előtt, valamint a vőlegényhez való megérkezéskor egy-egy csárdást húznak a zenészek, s az egész lakodalmas sereg táncra kerekedik, nagy kört formálva, rendszerint körcsárdást járnak.

A vőlegényes házhoz való megérkezéskor megkezdődik a tánc. Egy szentlászlói lakodalomban (1965) a menyasszony megérkezése és a vacsora közötti időszakban a következő volt *a táncok rendje*: lassú és friss csárdás; lassú csárdás, keringő, gyors fox; lassú és friss csárdás; Kukunyeste, Uzsicsko kóló és Lengyel zsidó. Ezután a lakodalmi vacsora következett.

A csárdás közben gyakran alakultak kisebb-nagyobb körök, vegyesen, olykor csak a nőkből. Mivel a vőlegény rokonsága horvát volt, a zenekar néha kólót is játszott. Régebben a csárdás közben is rigmusokat kiáltottak:

„Kicsi nekem ez a ház, Kirúgom az oldalát."
„Ez a lábam ememez, Jobban járja mint emez."
„Három éjjel, három nap, Nem elég a lábomnak."
„Ez a lábom jól vigyázz, Mer' a másik meggyaláz."
„Öregösen, högyösen, Rakd a lábod kényösen."
„Ez az élet minket illet, Nem a régi öregöket."
„Sárga répa, fokosom, Komám bajszát lef...m."
„Ez a magam szekere, Ki parancsol belőle, Ujujuj!

A zenészek *vacsora alatt* hallgatókat, csárdásokat, ugrósokat muzsikáltak. *A vacsora utáni tánc* rendje az említett lászlói lakodalomban a következő volt: lassú csárdás, ugrós, majd friss csárdás után hosszabb táncszünet következett. A zéneszek eközben a lakodalmas asztaloknál körbejárva újra asztali muzsikát húztak: lassú csárdás, lassú kóló és hallgató nótákat. Ezután újabb táncciklus következett, melyben polka, Golja, csárdás, krajcpolka, pallagraj, tapsos valcer, végül rumba követték egymást.

A menyasszonytáncra pontban éjfélkor került sor.[69] A vőfény székre áll kezében tányért tart s a zenét túlharsogva kiáltja:

„Szép csikó, jó csikó, Ki veszi meg? Eladó!
Nem is olyan drága, Ezer dinár az ára!"

A zenészek rázendítenek a hagyományos menyasszonytáncra (lásd a 9.sz. dallampéldát) s valamelyik rokon már nyújtja is a pénzt. A vőfény a pénzt tányérra téve folytatja: „1000 dinárért Bocka Esztikéé a menyasszony!" Egy idő után, hogy a menyasszony pihenhessen „3000 dinárért leül a menyasszony!" Egyidejűleg a vőlegényt is táncoltatják: „2000 dinárért táncol a vőlegény Bece Juliskával!" A menyasszonytáncot végig lassú csárdásban járják, a két pár néha összekapaszkodik s négyesben csárdásoznak, forognak. Az ajándékokat (méteráru, edények, paplan stb.) a vőfény kibontja, felmutatja, s mindig kikiáltja hogy ki mit adott, ki mennyit fizetett és hogy éppen kivel táncol a menyasszony. A zenészek a menyasszonytánc dallamát jó ideig ismétlik, s időnként vaskos szövegeit is eldalolják:

9. MENYASSZONYTÁNC, SZENTLÁSZLÓ[70]

2. Hallod-e te menyasszony,
Van-e nálad jó haszon?
Ha nincs nálad jó haszon,
Nem is vagyol menyasszony.

3. Násznagy uram bujába,
Beült már a sarokba.
Ki se mer onnan bújni,
Mert nem tud jól táncolni.

A menyasszonytánc sokszor egy óra hosszáig is eltart. Szentlászlón 1965-ben egy lakodalomban a 24.00—1.50 h-ig tartó menyasszonytánc folyamán végig csárdást jártak. A menyasszonytánc többször ismételt nótája után még mintegy 34 lassú csárdás nótát (egyet-egyet 2—3-szor ismételve) játszottak el nyolc kisebb szünettel. Egy 1967-es haraszti lakodalomban viszont az egyórás menyasszonytánc jó részét már a tangó foglalta el a hagyományos lassú és frisscsárdás mellett.

A menyasszonytánc azzal ér véget, hogy a vőlegény a menyasszonyt

kézenfogva kifuttatja a teremből. A vőfély ekkor az üres tányért földhöz vágva darabokra töri, s a tányér cserepeit a kifutó menyasszony után vágják. A menyasszony kiszöktetésekor a lassú csárdást rövid – két nótányi– frissre fordították a zenészek s duhaj táncolás közben röpködnek az ideillő vaskos táncrigmusok:

„Új a hordó, új a lik, Majd az éjjel bedugik."
„Kerekre kötték a fejit, Mer' kifurták az elejit."

A menyasszonytáncot hosszabb zeneszünet követi. Ezalatt a menyasszonyt felkontyolják, a lakodalmas nép pedig asztali mulatásba kezd. Ekkor már kezdenek elálmosodni a vendégek, s előkerülnek a különböző tréfás mutatványos táncok és játékok, mint a *gúnártánc*, a *békatánc*, a *vánkostánc* vagy a kutbaesőcskézés. A *„kukactánc*nál" férfiak mésszel vagy szurokkal kenték be a kezüket, csípőre vagy hátra tették s magukban táncolgattak, tréfálkoztak. Némának tették magukat, nem énekeltek, legfeljebb „hümmögve" dúdoltak. Egy óvatlan pillanatban összemaszatolták a gyanútlan vendégeket. Egyre hosszabbak a zeneszünetek, egyre kevesebben táncolnak s a zenészek ilyenkor külön megrendelésre húzzák a különböző táncokat. Ekkor kerül sor az *üvegestánc*ra, *seprűtánc*ra, a *kanásztánc* különböző formáira, az *ugrós*ra.

A vőlegény és menyasszony eközben valamelyik szomszédba vagy rokonhoz szökött aludni. Néhány óra múlva azonban a játékból kifogyó, elálmosodó vendégsereg elindul megkeresni, felébreszteni az új párt. Mikor rájuk lelnek, össze-vissza dobálják az illető ház udvarát szalmával, kukoricaszárral. Tepsivel, födővel éktelenül csörömpölve nyomulnak be a szobába és valósággal kiverik az ágyból a fiatalokat. Az új asszonynak össze kell söpörni a széthányt udvart, de amit az egyik percben összetakarít, a következőben újra szétszórja a vidám népség. Végül 2—3 kupacban meggyújtják a szalmát s kézenfogva átugrálják a tüzet. Rövid ideig mulatnak s aztán hajnal felé megkezdődik az ún. *„falujárás"*. „Az embörök összeállnak úgy magik, egy körbe mennek, s táncolva járják végig a falut" szórakozás, csínytevés céljából. Ez néha délután két óráig is eltart. Maszkába öltözve járnak, ellopják a kiakasztott nyúlbőröket, paprikafűzéreket, leütik a tyúkok lábát, hogy „legyen mit főzni". A zenészekkel minden meghívott házba ellátogatnak köszönteni, kínálgatják egymást üvegből. Egy részük táncol, mások pedig folytatják a mókázást. Disznókopasztó teknő elé lovat fognak, s zenekísérettel húzatják végig az utcán „ilyenkor a lakodalom másnapján van a java, ott minden összegyün – jótúl a rosszig!"

1967. november.

JEGYZETEK:

1 A szlavóniai magyarság történetére, kultúrájára vonatkozó néhány fontosabb munka: Botka Viktor: Tájékozás az eltünt magyar Valkó vármegyéről. Századok, Pest 1868. 7. füzet; – Balassa József: A szlavóniai magyarokról. Budapesti Szemle 1894. – Uő.: A szlavóniai nyelvjárás. Magyar Nyelvőr 1894. – Szarvas Gábor: A szlavóniai tájszólás. Magyar Nyelvőr 1876. – Garay Ákos: Szlavóniai régi magyar faluk. Néprajzi Értesítő 1911. 221. 1. – D. Bartha Katalin: Tanulmányúton a szlavóniai magyaroknál. Magyar Népnyelv, Debrecen 1939. I. 112. – Kiss Lajos: Szlavóniai magyar népdalok. Kodály Emlékkönyv Bp., 1943. 317. 1. – Uő.: Délvidéki daloskönyv, 108 magyar népdal. Bp. 1943. – Uő.: A szlavóniai népsziget népzenéje. MTA I. Oszt. Közl. XIV.(1959.), 269.1. – Uő.: Zenetörténeti emlékek a szlavóniai virrasztó énekekben. Ethnographia LXXVII (1966.), 153. 1. – Penavin Olga: Szlavóniai (Kórogyi) Szótár.

2 Tanulmányunk anyagát három alkalommal végzett gyűjtőmunka szolgáltatta. Elsőízben 1964 decemberében végeztem tájékozódó jellegű gyűjtést. 1965 nyarán Martin Györggyel folytattuk a munkát s film- és magnetofonfelvételeket is készítettünk. Végül 1967 júliusában kiegészítő gyűjtést végeztem és újabb felvételeket készítettem.

Gyűjtésünk mind a négy szlavóniai magyar falut érintette, legtöbb anyagunk Szentlászlóról és Kórógyról, származik. A jelentős mennyiségű kéziratos adatanyag és helyszíni lejegyzés mellett mintegy 100 fényképfelvétel cca. 200 dallamfelvétel, továbbá csaknem 400 méter mozgófilm készült. (A filmek a MTA Népzenekutató Csoport archivumában 556., 576., 578., 577., 614. leltári számon találhatók).

Itt mondok köszönetet mindazoknak a szentlászlói, kórógyi, rétfalusi és haraszti lakosoknak, akik táncukkal, elbeszéléseikkel, közléseikkel, szíves meghívásaikkal lehetővé tették a szlavóniai magyarság tánchagyományainak megismerését és rögzítését. Gyűjtőmunkám során hasznos útbaigazításokat, szervezési segítséget kaptam a Horvátországi Magyarok Kultúrális Szövetségétől, Pappé István szövetségi titkártól, Gyurkovics Ernő rétfalusi, Sipos Mihály kórógyi, Szabó Zoltán szentlászlói református lelkészektől, valamint Döme Izraeltől, akiknek ezuttal mondok köszönetet. Különös hálával gondolok továbbá Egyed Illésné, Gyurkovics Emese szetlászlói és Lebár Lajos kórógyi pedagógusokra, akik munkámban fáradságot nem kímélve osztoztak.

E tanulmány elkészítésében, a táncanyag rendszerezésében, a dallamok lejegyzésében gyűjtőtársam, Martin György nyújtott segítséget. A közölt táncok és motívumlok filmről való lejegyzését Lányi Ágoston végezte.

A helyi nyelvjárás régies jellegzetességeit (illabiális Á-zás, zárt e-zés stb.) csak a táncnevek, dalszövegek és idézőjeles szószerinti közlések esetében jelöltük. A fonetikus közlést csak a magnetofonfelvételek alapján lejegyzett szövegeknél valósíthattuk meg, a helyszíni lejegyzések utólagos fonetikai rekonstrukcióját nem láttuk jogosultnak.

3 Kiss Lajos: Szlavóniai magyar népdalok. Kodály Emlékkönyv Bp., 1943. 320. 1

4 Lásd Kiss Lajos 1. jegyzetben id. munkáit.

5 A „kálálá", „kálálázás", „kálálázni" táncnévvel kapcsolatban felvetődött a délszláv kolo – am. karika, körtánc – névből való származtatás lehetősége. (Vö. Kiss Lajos: A tánczenegyűjtés problémáiról. Táncművészeti Értesítő, Bp., 1956. 62. 1.) Ezt a feltevést támogatná az, hogy a magyar nyelvterület más pontjain – pl. az északsomogyi Karádon – is akad olyan leánytánc név, mely talán a délszláv kóló szó átvétele (skoč kolo – kocsikala). E származtatás ellen viszont az szól, hogy a szlavóniai magyarság a kóló, kolé szót változatlan formában alkalmazza az átvett balkáni lánctáncokra, de sohasem vonatkoztatja a szóban forgó leánytáncra. A kalala név szűkebb értelemben éppen nem a kóló formájú táncra vonatkozik, hanem az ünnepélyes énekes falukerülő szokás neve.

Az alaki megfelelés (kolo – kalala) problématikus volta mellett a jelentésbeli különbség sem támogatja az egymásból való származást.

6 A tavaszi termékenységi ritusok egyik legjelentősebbike a falu, ill. határkerülés, melyhez gyakran éppen a leánytáncok kapcsolódnak. Lásd: Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Bp., 1925. VII. fejezet.

7 Szőlőéréskor a leányok dolga a szőlőpásztorkodás. Ilyenkor valamennyi leány egész nap a szőlőben van, együtt szórakoznak, miközben a madarakat zavarják. Garay i.m. 226. 1. – Ugyanezt a szokást a Sárközben teljesen hasonló formában találjuk meg. Katona Imre: Sárköz. Bp., 1962. 152 – 157.1.

8 A női viselet (lásd az 1. sz. fényképet) legfontosabb darabja a tiszta fehér, bő ráncos „kebél" volt, a tulajdonképpeni felsőruha. Ezt övvel szorították le („futa"). Színes, díszített mellényt („fuszlik"), s hosszú, színes selyemkötényt („takarító") vettek a keblére. A vállra pedig színes selyemkeszkenő került. Emellett a „kézbevaló keszkenyő" is fontos tartozéka volt a viseletnek.

9 E dallam változatainak korábbi közlései: Kiss Lajos: 108 magyar népdal, 15. sz. - Uő. A szlavóniai magyar népsziget népzenéje, 22. a-b. dallampéldák. Figyelemre méltó, hogy mind három változat jelentős ritmusbeli eltéréseket mutat. Garay Ákos 1910-ben gyűjtött rubatós előadású változata (Kiss Lajos 22. a. példa) bipódikus, míg az 1940-ben feljegyzett változat (108 magyar népdal, 15 sz.) aszimmetrikus 7/8-os ritmusú. Az általunk is közölt tánchoz használt tripódikus formával vág egybe az ötvenes években gyűjtött változat (22. b. példa).

10 Vö. Kodály Zoltán: A magyar népzene. Bp., 1952. Példatárt szerk. Vargyas Lajos. Példatár 21—22. sz. – Somogyi táncok. Szerk. Morvay Péter – Pesovár Ernő. Bp. 1954. 44—45. sz. dallamok.

11 Pesovár Ferenc: Fejér megyei népi táncok I. Alapi táncok. Alba Regia 1 (1960) Székesfehérvár. 24. sz. dallampélda, 6. sz. táncpélda.

12 Berze Nagy János: Baranyai magyar néphagyományok. Pécs, 1940. I. kötet 582. 1. – Kodály – Vargyas i.m. Példatár, 219. sz.

13 A toldás nyilvánvalóan utal arra, hogy a szöveg másodlagosan kapcsolódhatott ehhez a dallamhoz.

14 Közli Kiss Lajos: 108 magyar népdal, 4. sz.– Uő.: A szlavóniai népsziget népzenéje, 2. sz. dallampélda.

15 Vö. Kodály – Vargyas i.m. Példatár, 61—63. sz.

16 Énekelte Gyöke Illésné sz. Kántor Mária 84 é., Kelemen Mihályné, sz. Kántor Éva 67 é.

17 Dalolta Kántor Mária 84 é. és Kocsis Sára 70 é. Dallamvariánsok Kocsis Sárától.

18 A leánykörtáncot jelölő rëzá, rezálás táncnév (rezánóta, rezá-kezdő) a köznyelvi riszálás – am. derékforgatás – szlavóniai alakváltozata. „Körbeállták, megrezálták á fárikát" (Haraszti).

19 A körtánc értelemben használt dërënká táncnév magyarázatára vonatkozólag csupán annyit említettek, hogy talán a derékon való összefogódzásból ered.

20 A lakodalmi vonulások mars-táncát is a helyben járt csárdás és karikázó szokta felváltani. A rábaközi búcsúkban a faluhosszanti dussolás közben időnként megállnak s „elverik a karéjt", majd újra tovább dussoznak.

21 A kísérődallam megszakítása ritmikus kiáltással, „ujjogtatás"-sal gyakran előfordul a leánykarikázók közben is. Lásd az alábbiakban.

22 Elmondta özv. Bencze Istvánné, Borka Mária 65 é. kórógyi asszony 1965-ben.

23 A leánykarikázóknál – a balkáni kóló-vezetőkhöz hasonlóan – mindig a legjobb táncosok, dalosok töltik be a táncvezető szerepét.

24 A dallam változatait közölte: Kiss Lajos: 108 magyar népdal, 16 sz. Uő.: A szlavóniai magyar népsziget népzenéje, 23 .sz.

25 A sárközi un. lépő nóták többnyire 11 szótagosak, néha még a gyors „futó-nóták" is.

26 Dalolta Kántor Mária 84 é.

27 A dallamot – 1. vsz.-ot Bencze Istvánné, sz. Borka Mária 63 é. előadása nyomán közöljük.

28 Dalolta Kántor Mária 84 é.

29 Dalolta Dudás Écsó Estör 86 é.

30 Ez a jelenség a sárközi-dunamenti karikázókban is előfordul, mégpedig Dunaszekcsőn és Dunafalván a leánykörtánc „rözgő" részében.

31 A régi európai ének-körtáncokban – s velük együtt a magyar leánykarikázókban – általában a kör balra halad, mialatt jobbra kering.

32 A körcsárdás ma a magyar nyelvterület minden részén rendkívül elterjedt, divatos táncforma.

33 Borbély Jolán: Egy horvát tánctípus magyar kapcsolatai. Tánctudományi tanulmányok, 1961—62. 160—161. oldalon a „csizmaverős" az I. és V. motívumtípusa, valamint a 188—189. oldalon a „drmes", motívumai: 1—4., 6—8. mot.

34 Jankovics L. és D.: Narodne Igre V.k. Belgrád, 1949. „Stantavi magyarac" 168. 1. – „Szremszki magyarac" 170. 1.

35 E fejezetünk adatanyagának főbb közlői: Győke Illésné, sz. Kántor Mária 84 é., Kocsis Sára 70 é., Kelemen Mihályné, sz. Kántor Éva 67 é., Mercz Józsefné 63 é. szentlászlói születésűek, Somogyi Biber Julis, 62 é., Bózsó Döme Mári 90 é., Bencze Istvánné 65 é., Tóth Árvai Éva 60 é., Lebár Lajos 36 é. Kórógyiak és Dudás Écsó Estőr 86 é. Haraszti.

36 Katona Imre: Sárköz, 203—204. 1. – Martin Gy.: Sárközi-Duna-menti motívumár. A karikázó motívumai I—XII. motívumtípus (224—291. mot.).

37 Somogyi táncok, 58—72. 1. – Pesovár Ernő: A simonfai verbunkók formai elemzése. Néprajzi Értesítő XLII. (1961.), 51.1. – Pesovár Ferenc: Alapi táncok, 104—108.1.

38 Mind a történeti, mind pedig a recens adatok szerint e tánctípus előadói között gyakran nők is szerepelnek.

39 Lásd a 8. sz. dallampéldát.

40 Molnár István: Magyar tánchagyományok, Bp., 1947. 313., 320., 323. 1. – Martin György: Magyar tánctípusok kelet-európai kapcsolatai, 77. 1.

41 A rábaközi „dus"-ban, az alföldi „olához"ban, valamint a cigánytáncokban szintén feltűnően gyakoriak a 3/4-es táncmotívumok.

42 Bácskában, a Duna mentén e tánctípust „duss "néven ismerik.

43 A sárközi-dunamenti táncdialektus területén a kanásztánc eredetű ugrós táncfajta zenei kíséretében egyre nagyobb szerepet kaptak az újabb keletű marsnóták, polkadallamok, századeleji kuplék és cigánynóták a régi stílusú táncdalok rovására.

44 E fejezet anyagának fő adatszolgáltatói voltak: Antal János 63., Antal Jánosné sz. Egyed Júlia 55 é., Zsikó Sándorné 69 é., Békási Juliska 53. Rétfalusiak; Kocsis Sára 70., Kántor Éva 67 é., Lovrics Ibolya 40 é., Ember Gyula (1893.) Szentlászlóiak; özv. Bencze Istvánné 65. é., Szőlőskei Julis 59 é., Gyöke Lajos 48 é., Sipos Mihály ref. lelkész Kórógy. Petrovics József 52 é. Haraszti

45 Dalolta Antal János, 63 é.

46 Somogyi táncok, 222. 1. – Pesovár F.: Alapi táncok, 108—109. 1.

47 Az üvegtáncra vonatkozó adataink fő közlői: Kocsis Sára 70 é. Szentlászló; Bencze Istvánné 65 é., Lovrics István (1923.) Kórógy; Petrics Stefica 39 é. Haraszti.

48 A békatáncra vonatkozó adataink főbb közlői: Bajúsz Sándorné 38 é. és Kocsis Gergely 47 é. Szentlászló. – MTA Ft. 614. 14. sz. tánc. Továbbá Kelemen Mihály 57 é. és Gajnok Dávid 41 é.

49 Lásd Lugossy E. – Gönyey S.: Magyar néptáncok, Bp., 1947. 51—53. 1. – Somogyi táncok, 65. 1.

50 A gúnártáncra vonatkozó adataink főbb közlői: Mercz Józsefné 62 é., Bajusz Sándorné 38 é., Lovrics Ibolya 40 é. Szentlászló; Egyed Jánosné, sz. Miskolczi Mária 22 é. Kórógy. – MTA Ft. 614 . 3. sz. tánc.

51 Magyar Népzene Tára I. Gyermekjátékok – 870. sz.

52 Somogyi táncok, 219. 1. – A Magyar Népzene Tára III. B. Lakodalom, 90., 97—99. sz. táncok. – MTA Ft. 479. Uszód, Bács-Kiskun m. Ludas játék. – Újbezdánban ugyancsak gúnártánc néven ismerik ezt a táncfajtát.

53 Laskón, Baranyában a vánkostáncot zsáktáncnak nevezik mivel párna helyett zsákkal táncolják.

54 A párnatáncra vonatkozó adataink főként Békási Juliska 53 é., Hegedűs Ferencné 56 és Zsikó Sándorné 69 é. rétfalusiaktól származnak.

55 Dél-Dunántúlon, valamint a Duna mentén a verbung típus jobbára hiányzik, vagy csak szorványosan fordul elő, szerepét általában a kanásztánc, ill. ugrós táncfajta tölti be.

56 Hegedűs László: Kalocsa és környékének táncélete. Népünk hagyományaiból, 1956. szerk. Morvay P. – Simon J. – Igaz M. 120. 1.

57 Az ugrós nevet nemcsak a friss csárdásra, hanem az eszköz nélküli kanásztáncra, sőt néha a táncolás általános fogalmára is használják.

58 Lányi Ágoston: Lippentős. Tánctudományi Tanulmányok, 1961—62. 99—136. 1. Martin György: A sárközi-dunamenti táncok motívumkincse. Friss csárdás XVII. motívumtípus.

59 Lippögő elnevezéssel a papucsot is jelölik.

60 Az un. nyugati táncdialektus a magyar nyelvterület nyugati felét – a Dunántúlt, a Kisalföldet, a Duna mentét és a nyugati Palócvidéket foglalja magában.

61 Vö. Borbély Jolán: Egy horvát tánctípus magyar kapcsolataihoz. Tánctudományi Tanulmányok, 1961—62. 183—186. 1.

62 Borbély Jolán i.m. 138. 1. 3. jegyzet.

63 Borbély Jolán i.m. 185. 1.

64 Szlovéniában a golját „fejvár"-nak nevezik ,a Szabadka környéki bunyevácok pedig „sirotica" (árvalány) néven táncolják. (Lebár Lajos és Gyurkovics Levente közlései.)

65 A baranyai Vörösmarton Arschpolkának (s. ggpolkának) nevezik ezt a táncot. Farukkal megbillentik egymást s utána polkát járnak. Ezután a párok szétválva odamennek a közönséghez, táncra kérik őket, s így már 2 pár táncol tovább stb. – A bukovinai székelyek „köszöntős", „Ez az Ádámé" néven táncolják ugyanezt a táncot.

66 A Raspát hasonló formában járják a baranyai Dályi hegyen is. (Dalj Planina).

67 A magyarországi délszlávok körében is kedvelt tánc. Lásd Kricskovics Antal: Magyarországi délszláv táncok. Kiadta: A Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége. 60—63. 1.

68 Itt említünk meg néhány énekes-táncos gyermekjátékot, melyekkel gyűjtésünk során a szlavóniai magyar falvakban találkoztunk. Felsorolásukat azért tartjuk lényegesnek, mert az eddigi irodalom gyermekjátékokat alig említ e területről. Haj szénárom, szénárom. Bujj, bujj zöldág..., Cica ide párom..., Szűröm azt a két utót, Kaskaléla bodoléla, Flórián, Flórián.

69 Itt említünk meg néhány olyan szokásmozzanatot, melyek pár évtizeddel ezelőtt még a menyasszonytánchoz kapcsolódtak. A menyasszonytánc helyett vagy mellett

szokásban volt a menyasszonycsók. A mennyasszony körbe járt a vendégek között, a násznagy tányéron gyűjtötte a pénzt meg az ajándékokat. „A menyasszonytáncnál régen csókoltak. Még a cigányt is meg kellett csókolnia a menyasszonynak, meg azt a sok gyerököt is." – Harasztiban és Kórógyon a vacsora után a két násznagy felállított az asztalra egy kivájt tököt, melynek tetejére két szál égő gyertyát helyeztek (Kórógyon hosszában fektetett tökön 2 sorban 4—4 gyertya volt). Amíg a gyertyák égtek, addig, a fiatal párnak együtt kell maradnia a násznéppel. A vőlegény megkísérli eloltani a gyertyákat, meglöki az asztalt stb., de a násznagyok éberen vigyáznak, s az elégett gyertyák helyébe is újat tesznek. Ilyenkor dalolják: „Addig a házamból el nem mégy, Míg három szál gyertya el nem ég" A vőlegény egy óvatlan pillanatban végül is leütötte a gyertyákat, ekkor a fiatal pár elvonulhatott·

70 Dalolták Szentlászlón a lakodalmasok 1965-ben. Változatát közli Kiss Lajos: A szlavóniai magyar népsziget népzenéje, 21 . dallampélda.

Rezime

Tradicionalne igre mađarske nacionalne manjine u Slavoniji

Malobrojna mađarska etnička grupa u Slavoniji je grupa sa arhaičnom kulturom mađarskog življa u Jugoslaviji. Grupu sačinjava 4 sela u blizini Osijeka – Rétfalu (Retfala), Szentlászló (Laslovo), Kórógy (Korodi)i Haraszti (Hrastin) sa življem od otprilike 3000 duša. Mađari koji su se naselili u Slavoniji u zadnjim talasima seobe naroda, skoro su nestali za vreme turske vladavine, zadržući se u svega nekoliko sela pored Drave. Živeći izolovano od centra gde se govorio mađarski jezik, njihova je kultura sačuvala neke arhaične primese. Izučavanje njihovih plesova može uveliko doprineti otkrivanju istorijskog razvoja mađarskog narodnog plesa i međuetničkih veza sa drugim etničkim skupinama današnje socijalističke Jugoslavije.

Oslanjajući se na uspomene, sećanja i na danas još žive plesove, cilj je ove studije istraživanje plesnog bogatstva i razvoja istoga za poslednjih 80—100 godina. Većina tradicionalnih igara iz ove oblasti spada u stara ili novija nalazišta mađarskih narodnih igara. Stari tipovi igara su devojačke igre poskočice tzv. kalala, reza, derenka (melodije primera od 1 do 7, igre br. 1 i motivi br. 1—20), igra pastira (primer plesa br. 3) igra štapovima (ples br. 2) igra flašama i igra poskočica. Noviji i vrlo popularni primer plesa je čardaš (primer plesa br. 4 i 5). Među svadbenim plesovima nalazimo zabavne igre (igra sa jastucima, igra gusaka) i igre pri kojima se imitiraju životinje (ples žaba). Može se zaključiti da je mađarski tzv. plesni dijalekt u Slavoniji, blizak izvoru igara Južne Mađarske, Južnog Podunavlja, u prvom redu, a u stvari je arhaična vari janta pomenutih.

Autor razlikuje 2 grupe novijeg plesa sa stranim izvorom: 1. Lanac-igra sa Balkana, pozajmljena od susednih Srba i Hrvata (motivi 244 i 254) i 2. Igre parova sa primesom nemačkog i buržuaskog porekla, čije širenje potvrđuje postepenu urbanizaciju seoskih načina igara (primer br, 6—14) Na kraju, autor daje opis na koji se način igre izvode, uključujući i svadbe.

Nekoliko tipičnih primera igara je prostudirano i snimljeno na film, kao što su i svi motivi publikovani.

Summary

Dance traditions of the Hungarian ethnic enclave in Slavonia

The small Hungarian ethnic enclave in Slavonia is a group with archaic culture of the Hungarians living in Yugoslavia. The group consists of four villages near Osijek – Rétfalu (Retfala), Szentlászló (Laslovo), Kórógy (Korodi) and Haraszti (Hrastin) – with a population totalling some 3000 spuls. The Hungarians who had settled in Slavonia during the last waoe of the migration of nations almost entirely perished during the Turkish rule leaving only a few villages along the Drava River. These lived isolated from the central Hungarian-speaking area and thus their culture has preserved certain archaic traits. The examination of their dances may greatly contribute to revealing the historical development of Hungarian folk dances and the interethnic ties with other ethnic groups of the present day Socialist Jugoslavia.

Relying on reminiscences and on the dances still alive, this study wishes to survey the wealth of folk dances and their development over the past 80 to 100 years. Most of the traditional dances of this area belong to the old or the new layer of Hungarian folk dances. The old dance types are the spring dances of the girls, the *kalala,* the *reza,* the *derenka* (cf. tunes 1 to 7, dance example no. 1 and motives nos 1 to 20), the broom dance (dance example no. 3), the swineherds' dance with sticks (dance example no. 2), the bottle dance and the jumping dance. The new and widely popular type is the czardash (dance examples 4 and 5). Among the wedding dances we come across games (dance with pillows „goose dance") and animal-imitating dances (frog dance). It may be concluded that the Hungarian dance dialect in Slavonia is organically linked with the dances of South Hungary, of southern Transdanubia, in the first place, being, in fact, an archaic variant of these.

The author distinguishes two groups of the recent dances of foreign origin: 1. the chain dances of the Balkans, borrowed from the recent layer of the neighbouring Serbo-Croatian dances (of, motives 244—254) and 2. couple dances with set patterns of German and bourgeois origin whose diffusion testifies to the gradual urbanization of peasant dance life (cf. 6 to 14 dance examples). The author finally gives a survey of the occasions on which dances are performed, including the wedding.

A few typical examples of dances were studied and recorded on film as well as all motives are published in Labanotation.